

КОВАЛЬОВА І.Б. ВПЛИВ ДІЯЛЬНОСТІ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ НА ОСОБИСТІСНІ ОСОБЛИВОСТІ КУРСАНТІВ УЦЗУ

Наведені результати дослідження зміни емоційних станів курсантів, які взяли участь у змодельованій екстремальній ситуації гасіння пожежі у високоповерховому будинку.

KOVALYOVA I.B. THE INFLUENCE OF ACTIVITY IN EXTREME SITUATIONS ON PERSONALITY CHARACTERISTICS OF THE CADETS OF UNIVERSITY OF CIVIL DEFENSE OF UKRAINE

The given results of the research of the change of emotional condition of the cadets who were taking part in a model extreme situation of extinguishing of a fire in a multi-storied building.

Г.О. ЛИТВИНОВА

Донецький юридичний інститут ЛДУВС

УДК 159.942.5-057.36

ОСОБЛИВОСТІ СПРИЙНЯТТЯ ПРОФЕСІЙНИХ ЕМОЦІОГЕННИХ СИТУАЦІЙ ПРАЦІВНИКАМИ ПАТРУЛЬНОЇ СЛУЖБИ МІЛІЦІЇ З РІЗНИМ СТАЖЕМ РОБОТИ

Надано аналіз типових професійних емоціогенних ситуацій, які притаманні діяльності патрульної служби міліції та досліджені особливості їх сприйняття працівниками; досліджено питання щодо засобів подолання працівниками ПСМ несприятливих емоційних станів.

Діяльність працівника ПСМ пов'язана зі стресами та негативними турбуваннями, має високий ступінь ризику, потребує великої фізичної витривалості, підвищеної відповідальності за прийняття рішення, високої концентрації уваги і водночас супроводжується браком позитивної зворотної інформації про свою діяльність, невизначеністю посадового зросту тощо [1].

Поводження особового складу під час виконання службових обов'язків в екстремальних умовах показує, що багато співробітників психологічно не готові виконувати поставлені завдання, допускають серйозні промахи, що нерідко приводить не тільки до поранень, але й до загибелі, суїциду [2, 3].

Незважаючи на значну кількість досліджень в області фізіології й психології емоційних станів, проблем емоційного життя працівників міліції, вивченню зовнішніх факторів, які прямо або побічно впливають на емоції й почуття даної соціальної групи, приділяється недостатньо. Тому дослідження соціально-психологічного аспекту емоційних станів працівників ПСМ, пошук засобів і методів зміцнення їх психічного здоров'я, є однією з актуальних проблем юридичної психології.

Проблемам ефективності професійної діяльності та чинників її удосконалення присвятили праці Г.О. Юхновець, О.В. Тимченко, О.М. Столяренко, О.М. Бандурка, С.П. Бочарова, О.В. Землянська, С.Н. Делікатний; емоційним станам та їх регуляції - Л.М. Балабанова, Є.М. Потопчук, А.Л. Злотніков, О.П. Соснік, Я.Я. Белік, В.І. Мозговий, Л.Г. Діка, О.А. Конопкін. Ціль статті - дослідити особливості сприйняття міліціонерами патрульної служби

складних емоціогенних ситуацій та засоби їх подолання, що притаманні цій групі працівників ОВС. Її новизна полягає у визначенні чинників, які впливають на ефективність професійної діяльності працівників ПСМ з різним стажем роботи, що для даної категорії працівників раніше не досліджувалися.

Для вивчення особливостей відношення міліціонерів патрульної служби до своєї професійної діяльності нами була розроблена анкета, яка включає питання щодо найбільш емоційно важких професійних ситуацій, з якими доводилося стикатися персоналу підрозділів і засобів подолання цих станів, емоційних переживань внаслідок пережитих стресових ситуацій та ефективності психологічних заходів для зняття емоційної напруги та стресу

За результатами аналізу відповідей на запитання анкети «Перерахуйте найбільш емоційно важкі професійні ситуації, з якими Вам доводилося стикатися» нами були виділені типові складні ситуації, які є найбільш стресовими та емоціогенними для всіх груп опитуваних працівників патрульної служби міліції. Узагальнені типові важкі професійні ситуації у працівників патрульно-постової служби з різним стажем роботи представлено у таблиці 1.

Серед перерахованих професійних ситуацій молоді працівники до найбільш важких відносять ненормований робочий день - 73,33 %, застосування зброї - 80 %, значні психологічні навантаження і низьку заробітну платню - 83,33 %. Тобто, в несприятливих емоційних станах працівників значну роль відіграє невідповідність матеріального винагородження затраченим фізичним та психологічним зусиллям. 20 % молодих працівників до важких професій-

них ситуації зараховують відносини з керівництвом і лише 6,67 % - відносини з колегами, що свідчить про відсутність серйозного ставлення до корпоративної культури.

Таблиця 1 - Типові важкі професійні ситуації працівників патрульно-постової служби з різним стажем роботи

№ пп.	Типові важкі професійні ситуації	Працівники ППС (у %)		Ф	Р
		До 5 років (n= 60)	Більше 5 років (n=60)		
1	Ненормований робочий день, велике фізичне навантаження	73,33	63,33	0,83	-
2	Ризик для життя та здоров'я	16,67	10	0,77	-
3	Низька заробітна платня	83,33	40	3,6	0,001
4	Застосування зброї	80	30	4,08	0,001
5	Надання допомоги безпорадним людям	20	13,33	0,69	-
6	Затримання озброєних злочинців	56,67	13,33	3,7	0,001
7	Великі психологічні навантаження (суперечки з громадянами та ін.)	46,67	26,67	1,62	0,05
8	Відносини з керівництвом	20	13,33	0,69	-
9	Відносини з колективом	6,67	40	3,27	0,001

Щодо працівників патрульної служби із стажем роботи більше 5 років роботи, то до найбільш важких типових професійних ситуацій вони відносять ненормований робочий день - 63,33 %; 40 % вважають важкою професійною ситуацією низьку заробітну платню та відносини з колегами, 30 % - застосування зброї; 26,67 % серед працівників патрульної служби із стажем роботи більше 5 років вважають великі фізичні та психологічні навантаження стресом. Найменш важкими професійними ситуаціями серед працівників патрульної служби із стажем роботи більше 5 років роботи вважають затримання озброєних злочинців - 13,33 %, відносини з керівництвом - 13,33 % і лише 10 % - ризик для життя та здоров'я.

При порівнянні результатів тестування були отримані достовірні відмінності. Так, серед працівників патрульної служби зі стажем роботи до 5 років більшість опитаних віднесли низьку заробітну плату до типових важких професійних ситуацій на відміну від працівників патрульної служби зі стажем роботи більше 5 років, які вже звикли до

своєї роботи і до своєї заробітної платні, тобто адаптувалися до умов служби ($p < 0,01$). Щодо застосування зброї, то слід зазначити, що серед молодих працівників більшість осіб зарахувало дану ситуацію до важких на відміну від працівників патрульної служби зі стажем роботи більше 5 років, яким часто доводилось застосовувати вогнепальну зброю ($p < 0,01$). Затримання озброєних злочинців також більшість молодих працівників віднесли до важкої професійної ситуації. Це можна пояснити тим, що молодим працівникам доводилось зустрічатися з такою ситуацією вперше, на відміну від більш досвідчених працівників (при $p < 0,01$). На відміну від молодих працівників патрульної служби, працівники зі стажем роботи більше 5 років відносять до важких професійних ситуацій спілкування з колегами. Рівень значимості розбіжностей становить $p < 0,01$.

Виявлення частоти спіткання працівників патрульно-постової служби з різним стажем роботи з типовими важкими професійними ситуаціями представлено у таблиці 2.

Таблиця 2 - Частота спіткання типових важких професійних ситуацій у працівників патрульно-постової служби з різним стажем роботи, %

Варіанти відповіді	Працівники ПС до 5 років роботи (n=60)	Працівники ПС більше 5 років роботи (n=60)	Ф	Р
Постійно	66,67	80	0,71	-
Досить часто	20	20	-	-
Рідко	13,33	-	2,83	0,01
Не зустрічались	6,67	-	2,41	0,01

На запитання «Як часто працівники зустрічаються з переліченими ситуаціями?», 66,67 % молодих працівників відповіли, що з переліченими ситуаціями вони зустрічаються постійно, 20 % - досить часто, 13,33 % - рідко і лише 6,67 % з даними ситуаціями не зустрічались, так як вони лише приступили до виконання службових обов'язків. Що стосується працівників патрульної служби із стажем роботи більше 5 років, то на це запитання 80 % відповіли, що з переліченими ситуаціями вони зустрічаються постійно, 20 % - досить часто, таких, хто зустрічається рідко, або взагалі не зустрічався з такими ситуаціями серед цієї групи працівників не виявлено.

Таким чином, більшість молодих співробітників незадоволені ненормованим робочим часом, великими фізичними навантаженнями, низькою оплатою праці, на відміну від працівників зі стажем. Саме для них це може виявитися додатковим стресовим фактором при виконанні службових обов'язків. Для більшості молодих співробітників застосування зброї, затримання озброєних злочинців - значний стресовий фактор, тоді як тільки одна третина досвідчених співробітників вважає ці ситуації стресовими. Це дозволяє зробити висновок, що працівники зі стажем більше п'яти років адаптувалися до умов служби. Отже, з падінням стажу та досвіду підвищується поріг чутливості до стресо-

генних факторів, велика кількість ситуацій, яка для молодих працівників є стресом, для досвідчених працівників – звичні ситуації професійного життя. Таким чином, профілактична робота повинна бути направлена на процес прискорення адаптації молодих працівників до умов служби, на формування навичок саморегуляції емоційних станів під час виконання службових обов'язків [4, 5].

За допомогою вивчення відповідей на питання анкети «Що ви відчуваєте під час важких професійних ситуацій?» нами також були виявлені емоційні прояви працівників патрульно-постової служби з різним стажем роботи відносно службових ситуацій (результат представлено у таблиці 3).

Таблиця 3 - Емоційні прояви відносно службових ситуацій у працівників патрульно-постової служби з різним стажем роботи, %

Емоційні прояви	Працівники ППС		φ	p
	До 5 років (n=60)	більше 5 років (n=60)		
Тривожність	66,67	13,33	4,39	0,001
Страх	36,67	6,67	3,01	0,001
Гнів	13,33	40	2,29	0,01
Самотність	10	30	1,99	0,01
Відповідальність	3,33	33,33	3,35	0,001
Роздратованість	6,67	36,67	3,01	0,001
Агресивність	16,67	40	2,04	0,01
Розчарування роботою	30	10	1,99	0,01
Спустошеність, втома	20	46,67	2,24	0,01
Злобність	13,33	46,67	2,81	0,01

Очевидно, що тривожність є більш характерною для працівників патрульної служби зі стажем роботи до 5 років (66,67 %), ніж після 5 років роботи (13,33 %). За цими показниками було виявлено достовірні відмінності при $p < 0,001$. Страх є також більш характерним для молодих співробітників (36,67 %), ніж для працівників зі стажем більше 5 років (6,67 %). Гнів, навпаки, є емоційним проявом працівників після 5 років роботи (40 %), у молодих працівників він складає 13,33 % ($p < 0,01$). Самотність характерна більше для працівників зі стажем більше 5 років (40 %), у старших працівників він складає 10 % ($p < 0,01$). Роздратованість є притаманною працівникам після 5 років роботи (36,67 %), у молодих працівників це складає 6,67 % ($p < 0,001$). Агресивність, як емоційний прояв, є характерною для працівників зі стажем роботи більше 5 років роботи (40 %), у молодих працівників це складає 16,67 % ($p < 0,01$). Розчарування роботою проявляється у працівників зі стажем роботи більше 5 років (30 %), у працівників зі стажем

до 5 років це 10 % ($p < 0,001$). Втома характерна працівникам зі стажем роботи більше 5 років (46,67 %), у працівників зі стажем до 5 років роботи вона складає 20 % при $p < 0,01$. Злоба також є характерною для працівників зі стажем роботи до 5 років (43,33 %), ніж працівникам більше 5 років стажу (23,33 %). За цими показниками було виявлено достовірні відмінності при $p < 0,05$.

Тобто, для працівників патрульної служби зі стажем професійної діяльності до 5 років характерні такі емоційні відчуття, як тривожність, страх, розчарування роботою. Для працівників патрульної служби зі стажем професійної діяльності більше 5 років характерні такі емоційні відчуття, як гнів, роздратованість, злоба, тобто прояви агресії.

Шляхом контент-аналізу відповідей на відкрите запитання анкети «Як ви справлялись з перерахованими важкими професійними ситуаціями?», в таблицю 4 були виділені наступні групи відповідей.

Таблиця 4 - Наслідки емоційних переживань у стресових ситуаціях у працівників ППС, %

№ пп.	Типи відповідей	Група зі стажем до 5 років	Група зі стажем більше 5 років	p
1.	Погіршення психічного стану, неефективно виконання обов'язків	50	14,7	0,01
2.	Мобілізація, суперечлива дія стану на виконання обов'язків	33,3	67,8	0,05
3.	Дисоціація, нормативне виконання діяльності	16,7	65,3	0,01

Для першої групи опитуваних характерними є тривога, сум, образ. Погіршення психічного стану працівників відбувається на ґрунті стрес-факторів, виявлених за допомогою анкетування. Тривале знаходження в негативному психічному стані глибоко впливає на стан здоров'я працівників. Так 50 % відповідей свідчать, що такі працівники мають потребу в психологічному навчанні керування стресом для оптимізації професійної діяльності й збереження здоров'я. Друга група працівників ППС (33,3 %) свідчить, що при виникненні важких ситуацій вони відчувають при-

плив енергії, зосередженість на самій ситуації, стійкість у прийнятті рішень. Кількість відповідей третьої групи становить 16,7 % від усієї кількості відповідей випробуваних. Дисоціація проявляється в збереженні себе, шляхом не ототожнення себе із ситуацією стресового характеру.

Таким чином, для молодих співробітників більшою мірою характерний спектр почуттів, пов'язаний з тривогою, страхом, образою, а для працівників зі стажем – агресивністю, роздратованістю, злобою. Тому профілактична робота з цими групами працівників повинна мати різні вектори:

для першої групи це програма з метою формування навичок адекватного сприйняття емоційних службових ситуацій, а для другої – антистресова тренінгова програма, націлена на формування навичок емоційної саморегуляції, ефективного подолання стресових станів [4, 6].

В рамках дослідження нам важливо було виявити способи, за допомогою яких працівники ПСМ долають наслідки негативних емоційних станів. Отримані результати

дозволяють більш цілеспрямовано розробити напрямки профілактичної роботи щодо корекції способів подолання негативних емоційних станів під час професійної діяльності. Аналіз відповідей на питання «Що ви робите для того, щоб зняти емоційну напругу, стрес?» дозволив виділити наступні способи подолання наслідків важких професійних ситуацій працівниками патрульної служби із різним стажем роботи, які представлені у таблиці 5.

Таблиця 5 - Способи подолання наслідків важких професійних ситуацій працівниками патрульно-постової служби із різним стажем роботи

№ пп.	Способи подолання важких ситуацій	Працівники ППС (у %)		φ	p
		До 5 років	Більше 5 років		
1	Фізичні навантаження	50	43,33	0,52	-
2	Сон, пасивний відпочинок	6,67	46,67	3,78	0,001
3	Спілкування з друзями	10	6,67	0,46	-
4	Спілкування з колегами по роботі	70	16,67	4,42	0,001
5	Відключення, свідомий вихід із ситуації	30	43,33	0,25	-
6	Знімали стрес алкоголем	50	56,67	0,51	-
7	Звернення за допомогою до психолога	3,33	6,67	0,61	-
8	Гумор, жарти	43,33	46,67	0,42	-
9	Пасивна розрядка (депресія, потяг до самотності)	3,33	6,67	0,61	-

Отже, найчастіше працівники патрульної служби використовують такі способи подолання наслідків важких професійних ситуацій: фізичні навантаження, сон, пасивний відпочинок, відпочинок, алкоголь, свідомий вихід із ситуації, а також спілкування, яке допомагає визволитись від негативної енергії. Поряд із найбільш використовуваними способами ми не можемо не відмітити найменше використовувани способи подолання важких професійних ситуацій. До таких відносяться: пасивна розрядка, а також плач, потяг до самотності, спілкування з друзями, допомога психолога.

Так, працівники патрульно-постової служби зі стажем роботи до 5 років найчастіше використовують такий спосіб подолання важких професійних ситуацій, як: спілкування з колегами по роботі (70%), 50% - фізичними навантаженнями, 50% - вживанням алкогольних напоїв, 43,33% - гумором і жартами, 30% молодих працівників патрульної служби свідомо виходять із ситуації. Рідше молоді працівники використовують такі способи подолання важких професійних ситуацій, як пасивна розрядка (6,67%), спілкування з друзями, допомога психолога (3,33%).

Щодо працівників зі стажем роботи більше 5 років, то самим поширеним способом подолання важкої професійної ситуації для них є вживання алкоголю, а саме 56,67% з опитаних використовує такий спосіб, 46,67% досвідчених працівників обирають пасивний відпочинок, сон; така ж кількість опитаних долає важку ситуацію гумором та жартами, 43,3% свідомо виходять із ситуації, така ж кількість обирає фізичні навантаження. Рідше працівники ПСМ зі стажем роботи більше 5 років використовують такі способи подолання важких професійних ситуацій, як: звернення за допомогою до психолога (6,67%), спілкування з колегами по роботі (16,67%), спілкування з друзями (6,67%) та пасивний відпочинок (6,67%).

При порівнянні результатів анкетування були отримані достовірні відмінності. Так, такий спосіб подолання типових важких професійних ситуацій, як пасивний відпочинок і сон, є більш притаманним для працівників патрульної служби зі стажем роботи більше 5 років ($p < 0,001$).

Спілкування з колегами набагато частіше обирають молоді працівники на відміну від працівників, які мають стаж роботи більше 5 років. Рівень значимості розбіжностей становить $p < 0,001$. Щодо інших перерахованих способів подолання важких професійних ситуацій, то в них достовірних відмінностей не виявлено.

При відповіді на запитання щодо проведення психо-профілактичної роботи в підрозділах ПСМ, працівники всіх груп наводять приклади заходів з боку психологічної служби, які не є прямими засобами подолання стресових станів. Це, наприклад, інструктаж перед виходом на патрулювання, проведення лекцій на курсах підвищення кваліфікації тощо. Щодо оцінки за п'ятибальною шкалою якості психопрофілактичної роботи, то аналіз відповідей важко було здійснити, тому що дуже незначна кількість опитуваних змогла оцінити ці параметри. Тобто, заходи психопрофілактичної роботи здійснюються не регулярно, вони не відіграють значної ролі у професійній діяльності працівників ПСМ [7].

Аналіз результатів анкетування дозволив нам сформулювати наступні висновки.

Молоді працівники і працівники зі стажем по-різному виділяють складні професійні ситуації і обирають різні шляхи подолання важких емоційних станів. Група опитуваних зі стажем роботи до п'яти років віддає перевагу фізичним навантаженням і спілкуванню з колегами як засобам виходу зі стресу, тоді як більш досвідчені колеги віддають перевагу пасивному відпочинку та вживанню алкогольних напоїв. Спектр емоційних реакцій на труднощі у професійній діяльності у працівників різних груп теж відрізняється. Молоді співробітники відчувають страх, тривогу і розчарування, а зі стажем роботи більше п'яти років – тнів, втоми і спустошеність. Це свідчить про необхідність цілеспрямованої психологічної допомоги щодо профілактики негативних станів у наслідок професійної діяльності. Більшість працівників відзначає недостатність навичок щодо методів зниження емоційної напруги, психопрофілактичні заходи, які проводяться на робочому місці опитуваних, не є регулярними і ефектив-

ними для них. У разі недостатньої психологічної допомоги можливі негативні зміни емоційної сфери особистості працівників по типу вигорання і професійної деформації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алоян А.М. Тактика дійсвий патрульно-постової служби нарядов милиции – Харьков, 2000. -107 с.
2. Тимченко А.В. Психологические аспекты состояния, поведения и деятельности людей в экстремальных условиях и методы их коррекции. –Х.: Изд-во ХВУ, 1997. –168 с.
3. Чуиринов М.А. Особенности формирования адекватного поведения работника ОВД при выполнении служебных обязанностей в опасных ситуациях // Право і безпека. –2004. –Т.3. –№2. –С.218–221.

4. Злотніков А.Л. Емоційна сфера як основний компонент у структурі психологічних механізмів формування емоційної стійкості // П наук. конф. молодих вчених Харківського військового університету: Тези доповідей; 16-17 квітня 2003 р. -Ч.І. -Харків: ХВУ, 2003. -С.19.

5. Пахальян В.Э. Групповой психологический тренинг: Учебное пособие. –СПб.: Питер, 2006. –224 с.
6. Esser, Axel. Konfliktfähigkeit. Gewerkschaft der Polizei –Bundesvorstand – Abt. Bildung/Werbung, Naap, 2004. -69 s.
7. Андросюк В.Г., Казміренко Л.І., Медведєв В.С. Професійна психологія в органах внутрішніх справ. Загальна частина: Курс лекцій. –К.: УАВС, 1995. –218 с.

Надійшла до редакції 25.03.2007

ЛИТВИНОВА Г.А. ОСОБЕННОСТИ ВОСПРИЯТИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ ЭМОЦИОННЫХ СИТУАЦИЙ РАБОТНИКАМИ ПАТРУЛЬНОЙ СЛУЖБЫ МИЛИЦИИ С РАЗНЫМ СТАЖЕМ РАБОТЫ
Анализируются типовые профессиональные эмоциональные ситуации, которые присущи деятельности патрульной службы милиции; исследован вопрос о способах выхода работников ПСМ из неблагоприятных эмоциональных состояний.

LITVINOVA G.A. FEATURES OF PERCEPTION OF PROFESSIONAL STRESS SITUATIONS BY THE EMPLOYEES OF PATROL SERVICE A MILITIA WITH DIFFERENT EXPERIENCE OF WORK.
The professional stress situations of models, which are inherent activity of patrol service a militia, are analyzed; a question is also explored in relation to the methods of output of workers of patrol service from the unfavorable emotional states.

Н.Е. МІЛЮРАДОВА

канд. психол. наук

Харківський національний університет внутрішніх справ

УДК 159.923+331.101.3-057.36

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ЦІНІСНО-СМИСЛОВОЇ ТА МОТИВАЦІЙНОЇ СФЕРИ ПРАЦІВНИКІВ ОВС

Розглядаються та аналізуються гендерні особливості різних мотиваторів соціально-психологічної активності працівників ОВС та їх вплив на професійну діяльність.

В сучасній психології вивчення професійної діяльності людини займає одне з центральних місць. Одним із провідних чинників становлення особистості спеціаліста, вдосконалення його професійних навичок виступає саме позитивна мотивація професійної діяльності.

Враховуючи особливі умови діяльності працівників ОВС (неспортований робочий день, спілкування з асоціальним елементом, фізичні та психічні перевантаження, ризик травмування або поранення та ін.), цілком логічно припустити, що це призводить до змін у мотиваційній та ціннісно-смысловій сферах особистості правоохоронців. Та ці зміни не завжди носять позитивний характер. Крім того, останнім часом до правоохорончих органів до складу різних підрозділів залучаються багато жінок, які теж

відчувають всебічний вплив всіх факторів професійної діяльності на особистісну соціально-психологічну активність. Тому актуальність дослідження проблеми вивчення гендерних особливостей ціннісно-смыслова та мотиваційної сфери працівників ОВС не викликає сумніву.

У різні часи дослідженням мотиваційної сфери особистості у вітчизняній та зарубіжній психології займалися такі науковці, як І.М. Сеченов, К.А. Абульханова-Славська, Д.А. Леонтьєв, Ф.С. Василюк, В.А. Ядов, Д.Н. Узнадзе, С.Л. Рубінштейн, Г.С. Костюк, Б.С. Круглов, А.Г. Здравомислов, Л.С. Виготський, В. Франкл, А. Адлер, А. Маслоу, Е. Еріксон., Е. Фромм, М. Рокіч та багато інших.

Мета нашої роботи полягає у виокремленні гендерних особливостей життєвих цінностей та окремих мотивів